

УДК 374(438)

Наталія Савченко, кандидат педагогічних наук, доцент кафедри педагогіки
Кіровоградського державного педагогічного університету
імені В. Винниченка

ОСНОВНІ ТИПИ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИХ ЗАКЛАДІВ У ПОЛЬЩІ

У статті досліджуються типи позашкільних навчально-виховних закладів у Польщі, бурхливий розвиток котрих почався в останній чверті XIX ст.

Ключові слова: світлиці, Йорданівські сади, Палаці молоді, Молодіжні Будинки Культури, Будинки Культури Дітей та Молоді, читальні.

Постановка проблеми. Українське суспільство на сучасному етапі свого розвитку перебуває в ситуації цивілізаційного переходу від закритого тоталітарного до відкритого демократичного суспільства, яке характеризується переоцінкою цінностей на засадах плюралізму, різноманітності, конкуренції парадигм, унікальності особистості. Ці зрушення спричинили якісні зміни в системі освіти, головними серед яких є “а) тенденція до ліквідації інституціональної форми; б) діалогічність, відкритість, орієнтація на полікультурність у змісті освіти; в) зміна структури формальної освіти, що торкається усіх її етапів і рівнів, причому вища освіта набуває масового характеру” [2, 91].

Трансформації системи освіти актуалізують необхідність визначення їх сутнісних характеристик (прогрес, регрес тощо), виявлення етапів якісних змін, інваріантів, відокремлення істотного від другорядного.

Особливої актуальності ці аспекти набувають у контексті приєднання нашої країни до Болонського процесу, що є одним з виявів європейської інтеграції України, повернення до європейських політичних і культурних традицій [1, 96 – 125]. Досягнення Європейського Союзу в соціально-економічній, культурній, політичній, освітянській сферах варті на увагу й ретельний аналіз. Вивчення ж досвіду, порівняльний аналіз різних сфер життя колишніх соціалістичних країн, що стали членами Євросоюзу або претендують на таке членство, набуває ґносеологічного значення. Для нашої країни особливу цінність становить досвід політичних, економічних та освітніх трансформацій у Республіці Польща, з якою Україну нині єднають міцні зв'язки стратегічного партнерства. Одним із свідчень цього є зокрема, вже п'ята українсько-польська науково-практична конференція “Теоретичні та методичні засади розвитку педагогічної освіти: педагогічна майстерність, творчість, технології” [3].

Головними завданнями позашкільного виховання є забезпечення потреб особистості в самореалізації – розвитку інтересів, схильностей, здібностей учнів і розумна організація їх вільного часу, пошук та підтримка юних талантів, задоволення потреб у професійному самовизначенні, здобуття додаткової освіти.

Запорукою створення необхідних умов для гармонійного розвитку дітей та молоді є такі особливості системи позашкільного навчання та виховання як багатоманітність форм і методів роботи позашкільних закладів, необов'язковість програми, добровільний характер занять, різновіковий склад контингенту, безперервність виховного процесу.

Заклади позашкільної освіти та виховання покликані сприяти збереженню й розвитку кращого педагогічного досвіду, стимулювати творчий саморозвиток дітей та юнацтва.

Виклад основного матеріалу. Наукові дослідження та педагогічна практика Польщі свідчать про динамічний і складний шлях розвитку позашкільного навчання й виховання.

Початки сучасної польської системи позашкільного навчання й виховання лежать в останній чверті XIX ст.: у той час почався бурхливий розвиток різних форм позашкільного навчання та виховання: світлиці, парки (сади) для ігор і розваг (Йорданівські сади (парки), сади (парки) Paу).

У 1920 – 35 рр. спостерігається динамічний розвиток різних форм освіти: світлиці, йорданівські сади (ogrody jordanowskie), осередки (центри) приятелів дітей, будинки культури, бібліотеки, читальні для найбідніших дітей, Спілка Польських Харцерів (ZHP), хори, релігійні спільноти. Ці установи функціонували завдяки добровільній діяльності членів різних громадських, політичних організацій, завдяки професійним спілкам, релігійним спільнотам, самоврядуванням.

Після II Світової війни – з ініціативи приватних

ОСНОВНІ ТИПИ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИХ ЗАКЛАДІВ У ПОЛЬЩІ

осіб, костюлу, релігійних спільнот виникли осередки позашкільної опіки для турботи про сиріт, сім'ї, бідних.

1947 – 1980-і рр. – централізація установ позашкільного виховання, їх фінансування з державного бюджету. Усуспільнення, потім націоналізація освіти (лишилися тільки будинки дитини, *опікунська готовність*). Установи підпорядковані соціалістичній ідеології – гостра критика здобутків довоєнного позашкільного виховання в Польщі, копіювання системи позашкільної освіти Радянського Союзу – координація й центральне управління через державні органи.

Після 1989 р. демократизація й децентралізація суспільного життя супроводжувалися занепадом і ліквідацією багатьох установ позашкільного виховання (будинків культури, селищних світлиць, молодіжних клубів, кінотеатрів).

Для нинішнього часу характерними рисами позашкільного виховання у Польщі є виникнення нових установ, їх приватизація, короткий час існування. Можливість участі в діяльності цих установ мають діти, чиї батьки можуть оплатити заняття. Активізуються різні релігійні спільноти, костюл, місцеві (локальні) громади. Акцентується суб'єктність процесу виховання (вихованець інтерпретується як суб'єкт).

Позашкільні установи допомагають школі в організації вільного часу дітей і молоді [8, 246].

Позашкільні заняття організовуються різними установами, які діють незалежно від школи. Це можуть бути позашкільні установи, спеціально призначені для роботи з дітьми та молоддю шкільного віку, – наприклад, Молодіжні будинки культури, Будинки культури дітей і молоді, а також культурно-освітні установи, призначені для дорослих, які відкриті для доступу дітям частково або повністю, – наприклад, організовують секції, молодіжні клуби як свою додаткову діяльність (наприклад, спортивні клуби).

До першої групи належать установи позашкільного виховання, підпорядковані відомствам освіти й вищої школи: Палаці молоді, Молодіжні будинки культури, будинки культури дітей і молоді, позашкільні спеціалізовані установи, центри позашкільної праці, Йорданівські сади, майданчики для ігор і розваг, молодіжні світлиці при залізничних вокзалах, центри фізкультури, а також міжшкільні спортивні клуби. До другої групи ми відносимо: установи відомств культури й мистецтва, що мають дитячі й молодіжні секції (Будинки культури, клуби, бібліотеки), що мають дитячі і молодіжні заклади професійних спілок (будинки культури, фабрично-

заводські світлиці тощо), секції й позашкільні заклади, які діють під егідою громадських виховних організацій [7, 57].

Йорданівські сади (*Ogrody jordanowskie*) організовують заняття на свіжому повітрі для дітей віком від трьох до чотирнадцяти років. Деякі з таких установ займаються також опікунською роботою, включно з підгодовуванням дітей і допомогою у виконанні шкільних домашніх завдань. Тут організуються різні розваги та колективні ігри, танці, заняття співом, ритмічною гімнастикою, спортом, праця на ділянці. За поганої погоди заняття відбуваються у *світлиці*, яка є при кожній такій установі й характер занять змінюється (розповіді історій, читання книг, товариські ігри і розваги, перегляд кінофільмів, телепередач, або ж майстрування чи гімнастичні вправи тощо) [4, 16].

Йорданівські сади (ЙС) – це терени ігор і рухових забав для дітей і молоді; ідею таких садів (парків) продовжило Варшавське Гігієнічне Тов., підтримане фінансово промисловцем Вільгельмом Е. Рау (*Wilhelm Ellis Rau*); від 1899 р. ВГТ у багатьох містах Польщі засновувало так звані Сади Рау; 1928 виникло Тов. Йорданівських Садів; після II Світової війни ЙС стали одними з основних установ позашкільного виховання (1961 року існувало понад 600 ЙС.); 70 – 80 роки ХХ ст. принесли зменшення кількості ЙС, що були піддані розоренню або ліквідовувалися під забудову.

Назва закладів позашкільного виховання такого типу походить від прізвища Генрика Йордана (1842 – 1907), який, спираючись на американські зразки, заклав 1888 року у Кракові перший у Польщі й один з перших у Європі публічний парк (сад) ігор, рухових забав і фізичних тренувань для дітей, шкільної й ремісничої молоді з постійною педагогічною опікою ("Міський Парк д-ра Генріха Йордана") [6, 153]. Йордан увів у своєму парку колективні ігри, військовий вишкіл (I полк Краківських Дітей), виголошував популярні патріотичні лекції перед встановленими в парку бюстами видатних поляків; організовував краєзнавчі екскурсії, ремісничі майстерні, ділянки;

Г. Йордан – лікар, громадський діяч, піонер фізичного виховання у Польщі; професор гінекології та акушерства Ягеллонського університету, депутат (посол) Крайового сейму, де був головою санітарної комісії; 1895 року започаткував дворічний курс фізичного виховання при Ягеллонському університеті, – перший у Польщі навчальний осередок вихователів фізичної культури на академічному рівні; 1899 року виступив з ініціативою введення в середніх школах обов'язкових уроків гімнастики

ОСНОВНІ ТИПИ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИХ ЗАКЛАДІВ У ПОЛЬЩІ

а також інституції шкільних лікарів; редагував "Гігієнічний Огляд" ("Przegląd Higieniczny", 1889 – 92), є автором багатьох наукових праць в галузі гінекології та акушерства. Ідея заснування садів (парків) для ігор і забав знайшла численних послідовників.

Палаці молоді (*Palace młodzieży*) – це опікунсько-виховні та культурно-освітні установи, призначені для проведення занять з дітьми та молоддю у вільний від шкільного навчання час. Метою цих занять є поглиблення та практичне застосування знань, набутих у школі, пробудження та розвиток наукових, технічних і художніх зацікавлень, а також заохочення молоді до занять гімнастикою, спортом, краєзнавством, туризмом [6, 281]. Палаці молоді обладнані всім необхідним для проведення з дітьми позашкільних занять. Вони мають плавальні басейни, спеціалізовані майстерні різного типу, читальні, зали для ігор і розваг. Діти можуть тут займатися фізичними вправами, вивчати іноземні мови, брати участь у гуртках – художніх, технічних чи самоосвіти. Усі заняття проводиться під керівництвом професійних інструкторів [8, 245]. Палаці молоді знаходяться в імponentних будівлях, спеціально збудованих для цієї мети, з великою кількістю добре обладнаних приміщень. Ці заклади позашкільного навчання та виховання мають можливість забезпечити заняття, що відповідають різноманітним інтересам – за напрямками різних наукових, технічних, художніх спеціальностей, фізкультури, спорту й туризму.

У Палацах молоді функціонують методичні кабінети, які працюють над збиранням та опрацюванням педагогічного досвіду закладів позашкільного виховання, а також надають методичну допомогу працівникам таких закладів різного типу [4, 14].

Молодіжні Будинки Культури (*Młodzieżowe Domy Kultury*) і Будинки Культури Дітей та Молоді (*Domy Kultury Dzieci i Młodzieży*) репрезентують той самий тип високорозвинутих, добре оснащених установ позашкільного виховання, що й Палаці молоді. Проте ці заклади менші за розмірами, деякі з них спеціалізуються з одного напрямку діяльності (художнього, технічного тощо) [8, 245].

Молодіжні Будинки Культури створені у всіх великих містах Польщі й охоплюють учнів шкіл усіх типів віком від десяти до вісімнадцяти років. Однак пріоритетним напрямком їх роботи є насамперед розвиток і формування інтересів школярів старших класів, їх професійна орієнтація.

Нинішні Будинки Культури Дітей та Молоді – це культурно-освітні інституції, які виникли з

переформованих Будинків Харцера (*Domów Harcerza*). Вони обслуговують потреби учнів шкіл основного ступеню, враховуючи найрізноманітніші інтереси та психофізичні можливості дітей та юнацтва. У Будинках Культури Дітей та Молоді діють бібліотеки й читальні, кінозали, майстерні, гуртки (хореографічні, "живого слова", читацькі, фотографічні, технічні, туристичні, умілих рук, самоосвіти та ін.), лялькові театри й театри тіней; організовуються гарцерські заняття й літні табори [4, 15]; влаштовуються культурно-масові заходи – театральні вистави, виставки художньої, професійної, самодіяльної творчості, спортивні видовища, масові ігри й розваги [6, 73].

Центри позашкільної праці (*Ogniska pracy pozaszkolnej*) – це установи, які використовують приміщення та устаткування шкіл та організовують вільний час молоді насамперед з цих же шкіл, але також і з найближчого середовища.

Центри позашкільної праці є двох типів:

- широкого профілю (*wielokierunkowe*) та
- спеціалізовані: музичні, театральні, технічні тощо [8, 245].

Майданчики для ігор і розваг (*Place gier i zabaw*) загальнодоступні, і сама їх назва говорить про характер занять дітей, які їх відвідують. За розвагами дітей та їх поведінкою стежить інструктор [4, 16 – 17].

Ришард Врочинський (*Ryszard Wroczynski*) класифікує позашкільні установи у Польщі таким чином:

- дитячі та молодіжні **світлиці** (*światlice*) – шкільні (*ówietlice szkolne*) та терапевтичні (*ówietlice terapeutyczne*);
- **читальні** (*czytelnie*);
- **терени розваг та рухливих ігор** (*tereny zabaw i gier ruchowych*);
- **центри творчої праці молоді** (*ośrodki pracy twórczej młodzieży*);
- **колонії й напівколонії** (*kolonie i półkolonie*);
- **консультації** (*poradnie*).

Світлиці – це виховні установи з різними завданнями та різною організацією; влаштовуються різними установами та організаціями. Найчастіше вони є організованою формою проведення вільного часу та підготовки до уроків для тих школярів, життєва ситуація яких вимагає виховної допомоги в позашкільний час (наприклад, зайнятість обох батьків, під'їзд до місця проживання тощо). Однак існують світлиці не тільки для дітей та шкільного юнацтва, але й для старшої молоді й дорослих [4, 16].

Шкільна світлиця є закладом опікунсько-виховного характеру, що організовується школою й підпорядковується їй; вона дає учням можливість

ОСНОВНІ ТИПИ ПОЗАШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИХ ЗАКЛАДІВ У ПОЛЬЩІ

брати участь у цікавих для них заняттях а також виконання шкільних домашніх завдань. Особливо охоче користуються цими можливостями діти, позбавлені домашньої опіки в час, вільний від занять у школі [6, 395].

Терапевтична світлиця – це місце, де можуть отримати підтримку й допомогу діти та молоді люди, що мають у тому потребу.

Терапевтичні світлиці покликані поліпшувати емоційне самопочуття, зменшуючи психологічну напругу та неспокій у дітей з проблемами, пов'язаними з формуванням образу власної особистості й розвитком комунікативних умінь. У таких світлицях організуються заняття компенсаційного корекційно-соціотерапевтичного та профілактичного характеру. Крім того, терапевтичні світлиці реалізують свої завдання шляхом забезпечення дітям та молоді різних форм консультування й педагогічної підтримки. Метою їх роботи є запобігання деградаційним змінам та розвиток позитивних якостей особистості, подолання боязні, неспокою, звільнення від пригнічення, бентеження, відчуття меншовартості. З метою забезпечення гармонійності дій, терапевтичні світлиці активно контактують з батьками дітей (відвідання вдома тощо).

У терапевтичній світлиці організуються заняття трьох видів: масові, колективні та індивідуальні [5, 91].

Читальні, а також дитячі й молодіжні бібліотеки мають на меті поширення книжки й пробудження читацьких інтересів серед дітей і молоді [8, 156].

Терени розваг та рухливих ігор, – це перш за все вже згадані йорданівські сади (парки) а також спортивні майданчики. У Польщі це найпоширеніша форма організації вільного часу дітей та молоді [8, 156 – 157].

Центри творчої праці молоді, – це система різноманітних установ, призначених для організації вільного часу молоді, пробудженню та задоволенню її рухових, інтелектуальних, технічних інтересів. Завдяки своєму оснащенню й професійному керівництву центри створюють найбільш сприятливі умови для задоволення зацікавлень молоді. Це охарактеризовані вище будинки культури з широким комплексом клубів та гуртків за інтересами [8, 157].

Колонії й напівколонії для дітей та молоді є масовою формою відпочинку дітей і молоді, – насамперед у літню пору [8, 157].

Консультації різного виду призначені допомагати молоді у виборі професії, а також сприяють вирішенню різних виховних проблем [8, 157].

Висновки. Аналіз становлення й розвитку позашкільної роботи з дітьми та учнівською молоддю в Польщі свідчить про наявність прогресивних досягнень і позитивний вплив на творчий розвиток особистості. У процесі свого історичного розвитку позашкільне навчання й виховання набули значного досвіду, престижу й сформувались як невід'ємна частина цілісної системи освіти Польщі.

У нових умовах ринкових відносин, соціальних та економічних реформ, демократизації суспільства та гуманізації освіти підвищився попит підлітків та їх батьків на додаткові освітні послуги, які можуть бути задоволені в результаті використання соціально-педагогічних можливостей позашкільного навчання та виховання.

Тому свою плідну діяльність розпочало багато типів позашкільних навчально-виховних закладів. Структура позашкільного навчання та виховання включає в себе: позашкільні заклади освіти; клуби та об'єднання за місцем проживання незалежно від форми власності та підпорядкування; культурно-освітні, фізкультурно-оздоровчі, спортивні та інші заклади, установи різних відомств; різні організації, фонди, асоціації.

Основний комплекс завдань позашкільного навчання та виховання виконують позашкільні заклади освіти різних типів: Палади, центри, будинки, станції дитячої, юнацької творчості, учнівські та студентські клуби, дитячо-юнацькі спортивні й музичні школи, школи мистецтв, студії, бібліотеки, оздоровчі та інші заклади різної форми власності.

Орієнтовний перелік позашкільних закладів освіти досить широкий і гнучкий. Він забезпечує можливість подальшого вдосконалення мережі відповідно до сучасних вимог, актуальних потреб суспільства, дитячого та молодіжного середовища.

Відповідно до концепції, змісту та напрямів діяльності, матеріально-технічної бази, кадрового забезпечення, територіального розташування, та особливостей соціуму позашкільні заклади освіти функціонують як комплексні або профільні. Пріоритети їх розвитку визначаються конкретними умовами й можливостями регіонів.

Відповідно до державного замовлення, віднесення до органу управління освіти визначається статус позашкільного закладу: державний, воєводський, міський, гмінний.

Позашкільні заклади освіти організують навчально-виховний процес у різновікових і різностатевих учнівських об'єднаннях, використовують при цьому різноманітні форми й методи групової, індивідуальної й масової роботи;

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

реалізують зміст позашкільної освіти та виховання впровадженням гнучких програм і навчальних планів відповідно до 3-х рівнів навчання (початкового, базового й вищого), що відрізняє ці типи закладів від інших соціокультурних і виховних структур.

Центрами паралельної освіти є також загально-освітні школи, ліцеї, гімназії тощо, в складі навчально-виховних комплексів, які забезпечують у специфічних умовах діяльності безперервність загальної середньої освіти та позашкільного навчання та виховання учнівської молоді.

Основні завдання позашкільного навчання та виховання (паралельної освіти) реалізуються через спільну роботу з театрами, філармоніями, радіо, газетами, журналами, громадськими, дитячими та молодіжними організаціями тощо, які разом із закладами освіти впроваджують державну політику в галузі освіти й сприяють формуванню гармонійно-розвиненої особистості.

1. Модернізація вищої освіти і Болонський процес: Інформаційний м-л НМЦ ВО // Вища школа. – 2004. – №2 – 3.

2. Подольська Є.А., Яковлев А.О. Інститут освіти як соціокультурна система в умовах трансформації суспільства // Неперервна професійна освіта: теорія і практика: Збірник наукових праць / За ред. І.А. Зязюна та Н.Г. Ничкало. – У двох частинах. – Ч.1. – К., 2001. – 392 с.

3. Українсько-польський тандем // <http://www.kreschatic.kiev.ua/ua/3061/art/38781.html>

4. М. Brzozowski, S. Papla, Zajęcia pozaszkolne, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1963.

5. Dorota Rabczyńska (red.), Ciągłość i zmiana w obszarze profilaktyki społecznej i resocjalizacji, "Impuls", Kraków 2003, S. 91.

6. W. Okoń, Nowy słownik pedagogiczny, "Żak", Warszawa 1998.

7. J. Węgrzynowicz, Zajęcia pozalekcyjne i pozaszkolne, Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych, Warszawa 1971.

8. R. Wroczyński, Pedagogika społeczna, PWN, Warszawa 1976.

Стаття надійшла до редакції 17.06.2009

УДК 37.047

Богдан Токар, молодший науковий співробітник
Львівського науково-практичного центру професійно-технічної освіти АПН України

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ В УМОВАХ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

У статті розглядаються умови організації професійно-орієнтаційної роботи серед учнівської молоді в умовах економічної кризи, окреслено основні труднощі при здійсненні даної діяльності, запропоновано можливі шляхи їх вирішення.

Ключові слова: професійна орієнтація, учнівська молодь, економічна криза, центри професійної орієнтації, професійна мобільність.

Актуальність дослідження. У даний час світова громадськість опинилася у вирі світової економічної кризи, причини виникнення якої ще довго будуть досліджувати економісти, історики, політологи, соціологи та інші фахівці. Малоімовірно, що висновки багатьох з них будуть щирими й вірогідними. Але фактом є те, що сотні мільйонів людей у всьому світі змушені були змінити свій стиль життя: несподівана втрата праці, зменшення прибутків, відсутність засобів існування, навіть зникнення окремих професій тощо, міняють на очах обличчя світу. Відбувається на марші переоцінка цінностей. Люди змушені міняти свої

звички, види діяльності, побутові умови, дозволя, місце проживання. На жаль, Україна в силу історичних, зовнішньо-, а особливо, внутрішньо-політичних обставин опинилася в надважких умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання організації професійно-орієнтаційної роботи широко розглядалися як українськими так і зарубіжними авторами, цікавими для вивчення є праці Н. Побірченко, Ларса Андерсена...

Метою даної статті є розглянути деякі аспекти стану професійно-орієнтаційної роботи в умовах економічної кризи серед учнівської та позашкільної молоді, окреслити конкретні